

ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ

Федорак Л.М.

ЗМІСТ СТУПЕНЮ ТЯЖКОСТІ ВЧИНЕНОГО ЗЛОЧИНУ

УДК 343.211.2

Актуальність теми. В науці кримінального права на сьогоднішній день досягнута однаковість щодо необхідності визначення ступеня тяжкості вчиненого через характер та ступінь суспільної небезпеки вчиненого діяння. Однак продовжують точитися дискусії навколо питання можливості врахування відповідної категорії при призначенні покарання. Відповідно не вирішеною залишається і проблема змісту ступеня тяжкості вчиненого злочину при призначенні покарання. Зазначене обумовлює актуальність теми даної публікації.

Ступінь розробки теми. Ступінь тяжкості вчиненого злочину вивчається А. А. Пінаєвим, Є. В. Благовим та іншими ученими, які вважають, що вказані категорії враховані при конструюванні статтей Особливої частини КК і не можуть враховуватись при призначенні покарання [1, с. 30; 2 с. 26; 3, с. 314]. В свою чергу Л. Л. Кругліков та С. А. Велієв, виділяють типовий та індивідуальний ступінь суспільної небезпеки [4, с. 15-16; 5, с. 183-184]. М. І. Бажанов, В. В. Сташис та В. Я. Тацій вважають, що на правозастосовуєчому рівні можна оцінювати суспільну небезпечність діяння [6, с. 68].

Мета публікації є виявлення основних проблем у сфері застосування ступеню тяжкості вчиненого злочину при призначенні покарання та встановлення його змісту.

На наш погляд, при призначенні покарання є необхідною оцінка суспільної небезпечності діяння. Оскільки з позиції доцільності законодавцем визначена типова суспільна небезпека певного діяння, а з позиції необхідності встановлення істини по справі у кожному конкретному випадку визначається суспільна небезпека вчиненого діяння.

Звідси, насамперед, слід визначитись із характером і ступенем суспільної небезпеки злочину.

Загальне визначення вказаних понять з позиції їх сутності наводить Н. Ф. Кузнецова. Вона вважає, що характер суспільної небезпеки складає її якість, ступінь же містить у собі кількість небезпеки злочину для суспільства [7, с.69].

Таким чином, суспільна небезпека або тяжкість злочину вказує чим і наскільки злочин небезпечний для суспільства.

Якщо питанням суспільної небезпеки та тяжкості злочину присвячено велика кількість праць, то ступінь тяжкості злочину науковці обходять.

В українській мові під ступенем розуміють порівняльну величину, що характеризує розмір, інтенсивність чого-небудь; міра вияву чого-небудь [8, с. 1407].

На підставі вказаного, ступінь тяжкості злочину слід розглядати як кількісний вираз небезпечності злочину з усіма її характеристиками як якісними, так і кількісними.

На нормативному рівні вказані категорії не визначаються, однак законодавець зробив спробу в ст. 12 КК України класифікувати злочини за ступенем тяжкості. На сьогоднішній день в науці панує думка, що в даному випадку береться за основу типовий ступінь тяжкості злочину.

Вказана класифікація має значення при застосуванні пільгових інститутів кримінального права (не можливість притягнення до кримінальної відповідальності (ч. 2 ст. 14 КК); можливість звільнення від кримінальної відповідальності (ст. ст. 45-48 КК) та від покарання (ст. 74 КК); питання погашення і зняття судимості (ст. ст. 49, 80 КК) тощо). Якщо погодитись з вище зазначеним твердженням, то необхідно сказати, що при застосуванні відповідних інститутів у нас відсутній індивідуальний підхід, що призводить до порушення кримінального закону.

До прикладу, особа притягається до кримінальної відповідальності за крадіжку, їй призначається покарання у вигляді одного року позбавлення волі.

Санкція ч. 1 ст. 185 КК України передбачає відповідальність до трьох років позбавлення волі. Тобто, якщо вважати, що ст. 12 КК України визначає типовий ступінь тяжкості злочину, даний злочин відноситься до злочинів середньої тяжкості. Однак суд проаналізувавши обставини справи прийшов до висновку, що винному достатнім буде покарання у вигляді одного року позбавлення волі. Таким чином, фактично суд визначив даний злочин як злочин невеликої тяжкості, що дає можливість звільнити особу від кримінальної відповідальності.

Неоднозначність в даній ситуації викликана відсутністю чіткого регулювання даного питання та викликає проблеми у застосуванні пільгових інститутів кримінального права.

З огляду на викладене, необхідно проаналізувати відповідні норми КК України.

Ст. 12 вказаного Кодексу говорить про ступінь тяжкості злочинів. В свою чергу, в п. 3 ч. 1 ст. 65 цього ж Кодексу іде мова про ступінь тяжкості саме вчиненого злочину. Зазначене вказує на те, що в ст. 12 КК України говориться про типовий ступінь тяжкості злочинів, а в ст. 65 КК України – індивідуальний.

В даному випадку прослідковується непослідовність нашого законодавця. При призначенні покарання суд зобов'язується враховувати індивідуальний ступінь тяжкості злочину, а при застосуванні пільгових інститутів кримінального права (насамперед, пов'язаних із питаннями призначення покарання) суди зобов'язується застосовувати типовий ступінь тяжкості. При тому, що він уже врахований при конструюванні складів злочинів, визначених Особливою частиною КК України. Тобто, при застосуванні пільгових інститутів кримінального права індивідуальні показники ступеня тяжкості вчиненого злочину не приймаються до уваги. Таким чином, зводиться нанівець кримінально-правове значення відповідних інститутів.

З огляду на викладене, норма ст. 12 КК України підлягає зміні та доповненню.

Крім того, сьогоднішній її зміст викликає проблеми і в питаннях застосування ст. 65 КК України з огляду на позицію Верховного Суду України. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 7 від 24.10.2003 р. із змінами від 10.12.2004 р. «Про практику призначення судами кримінального покарання», встановлює, що визначаючи ступінь тяжкості вчиненого злочину, суди повинні виходити з класифікації злочинів (ст. 12 КК), а також з особливостей конкретного злочину й обставин його вчинення (форма вини, мотив і мета, спосіб, стадія вчинення, кількість епізодів злочинної діяльності, роль кожного із співучасників, якщо злочин вчинено групою осіб, характер і ступінь тяжкості наслідків, що настали, тощо) [9].

Таким чином, незважаючи на вимогу ст. 65 КК України про врахування ступеню тяжкості вчиненого злочину, Верховний Суд України звертається до типового ступеню тяжкості, який уже врахований при визначенні санкцій статей Особливої частини КК України. Вказане створює підґрунтя для повторного врахування одного і того ж критерію при призначенні покарання. Або ж Верховний Суд України ступінь тяжкості злочину в контексті ст. 12 КК України розуміє як індивідуальний. Проте відповідних роз'яснень на сьогоднішній день не існує. Хоча слід зазначити, що все ж таки Пленум Верховного Суду України у наведеній постанові зобов'язує суди при призначенні покарання також звертати увагу на особливості конкретного злочину й обставини його вчинення.

Дослідивши ж практику призначення покарання із застосуванням ст. 69 КК України місцевими судами, слід звернути увагу, що суди у 100 % досліджених вироків застосовують типові конструкції: «суд враховує ступінь тяжкості вчиненого злочину» - у 60 % вироків, «характер та ступінь тяжкості вчиненого злочину» - у 10 % вироків, «ступінь суспільної небезпеки вчиненого злочину» - у 6 % вироків, «характер та ступінь су-

пільної небезпеки вчиненого злочину» – у 3,5 % вироків, «тяжкість скоєного злочину» – у 2,5 % вироків, «конкретну ступінь тяжкості цього діяння» – у 1,5 % вироків, «характер і суспільну небезпеку вчиненого злочину» – у 1 % вироків, а також зазначають типовий ступінь тяжкості злочину – у 15, 5 % вироків.

Оскільки, як уже вказувалось у даній публікації, за змістом ступеню тяжкості злочину відповідає характер і ступінь суспільної небезпеки злочину, то, таким чином, у 19,5 % вироків застосовуються конструкції, які за своїм змістовим навантаженням не відповідають ступеню тяжкості злочину (характер та ступінь тяжкості вчиненого злочину, ступінь суспільної небезпеки вчиненого злочину, тяжкість скоєного злочину, характер і суспільна небезпека вчиненого злочину).

Слід також зазначити, що тільки у 1,5 % вироків при призначенні покарання суд зіслався на «конкретну ступінь тяжкості цього діяння». Однак як вона була визначена і якою вона є у вироків не зазначалось.

Результати проведеного опитування теж є не однозначними. Більшість опитаних суддів (83 %) і працівників прокуратури (87,5 %) вважають, що ступінь тяжкості вчиненого злочину повинен визначатись санкціями статті (частин статей) Особливої частини КК України. Висловлювались і погляди, що ступінь тяжкості вчиненого злочину повинен визначатись видом і розміром фактично призначеного судом покарання (11 % суддів; 4,2 % працівників прокуратури), а також одночасно санкціями статті (частині статті) Особливої частини КК України та видом і розміром фактично призначеного судом покарання (8,3 % працівників прокуратури). 6 % опитаних суддів взагалі не дали відповіді на зазначене питання.

Таким чином, з метою усунення неоднозначності необхідно врегулювати дане питання у КК України.

З огляду на викладене, КК України слід доповнити нормами, які б зобов'язували суди спочатку за межами, встановленими у санкції статті (частини статті) КК України на основі класифікації, наведеної в статті 12 КК України, визначити типовий ступінь тяжкості вчиненого, а потім врахувавши вимоги положень Загальної частини КК України, індивідуальні особливості конкретного злочину, що не враховані його складом (ступінь вираженості ознак складу злочину), особу винного та обставини, що пом'якшують і обтяжують покарання, призначати покарання особі, яка визнана винною у вчиненні злочину. Вид і розмір такого покарання з урахуванням класифікації, наведеної у статті 12 КК України, і визначали б ступінь тяжкості конкретного злочину (ступінь тяжкості покарання, яке призначено судом особі, яка визнана винною у його вчиненні).

Отже, слід визначити наступні загальні засади призначення покарання: ступінь вираженості ознак складу злочину, особа винного і обставини, що пом'якшують та обтяжують покарання.

Необхідно також визначити нову категорію в кримінальному праві – *ступінь тяжкості вчиненого злочину, що визначається видом і розміром призначеного винному покарання за вчинене діяння*, що фактично повинно б використовуватись при застосуванні пільгових інститутів кримінального права.

Наведені пропозиції призвели б до того, що межі ступеню тяжкості злочину, вчиненого злочину були б єдині і продовжували визначатись статтею 12 КК України. Вказане забезпечило б індивідуалізацію призначення покарання, індивідуальний підхід при застосуванні пільгових інститутів кримінального права, а також дало б можливість уникнути повторного застосування в конкретній кримінальній справі одних і тих же критеріїв.

Наведені пропозиції щодо змін до КК України також вимагають внесення змін в КПК України щодо процедури звільнення від кримінальної відповідальності та процесуального оформлення такої процедури. Адже на сьогоднішній день згідно ст. ст. 7-2, 8, 9, 10, 11 КПК України при звільненні від кримінальної відповідальності суд виносить постанову про закриття кримінальної справи. У зв'язку із наведеними вище пропозиціями таку процедуру слід змінити та передбачити винесення судами обвинувального вироку із призначенням покарання, а після цього надати судам можливість звільняти від кримінальної відповідальності до моменту набрання законної сили обвинувальним вироком суду, в тому числі одночасно з проголошенням того ж таки обвинувального вироку і з вказівкою на звільнення від кримінальної відповідальності в цьому ж вироку. Або знайти інший шлях нормативного вирішення цього питання, яке на сьогоднішній день є колізійним.

Крім того, з метою узгодження чинного законодавства, в окремі норми КК України та КПК України слід внести відповідні зміни.

Необхідно також визначити, які саме обставини повинні визначати ступінь вираженості ознак складу злочину.

На основі аналізу законодавства, судової практики та наукових робіт з даного питання Т. В. Сахарук виділяє обставини, що характеризують тяжкість злочину, і можуть враховуватися при індивідуалізації покарання судом. Проте фактично наводить перелік обставин, що визначають ступінь вираженості ознак складу злочину: спрямованість посягання; наслідки для здоров'я потерпілого у вигляді розміру матеріальної шкоди, інші наслідки; стадії завершеності злочину; додаткові ознаки складу зло-

чину; суб'єктивні ознаки злочину; характеристика потерпілого та його відносин з винним [10, с. 54-56].

Як бачимо, перелік таких обставин досить широкий. Однак деякі формулювання, які застосовує автор, є неточними. Так, спрямованість посягання уже врахована при конструюванні складів злочину. Тобто вона характеризує типовий ступінь тяжкості злочину. При індивідуалізації покарання повинен братись до уваги ступінь вираженості (інтенсивність) посягання. Те саме стосується наслідків, інших ознак складу злочину, позитивної чи негативної характеристики потерпілого, відносин з винним, якщо вони виступають обов'язковими ознаками відповідного складу злочину. В силу ч. 1 ст. 68 КК України при призначенні покарання враховується ступінь здійснення злочинного наміру. Крім того, в зміст ступеню тяжкості вчиненого злочину слід включити причини, внаслідок яких злочин не було доведено до кінця.

При призначенні покарання в якості критеріїв визначення ступеня вираженості ознак складу злочину можуть також враховуватись показники, що характеризують кількість злочинців та їх роль у вчиненому злочині, однак тільки ті, що не охоплюються характерними ознаками форм і видів співучасті. Що ж стосується кількості вчинених злочинів, то вказаний критерій виступає обов'язковою ознакою більшості кваліфікованих складів злочину. Таким чином, визначає типовий ступінь тяжкості вчиненого. А для тих злочинів, де відсутня відповідна кваліфікуюча ознака, для індивідуалізації покарання може бути застосована відповідна обтяжуюча покарання обставина, яка підлягає обов'язковому врахуванню при призначенні покарання. Таким чином, застосування вказаної обставини в контексті ступеня вираженості ознак складу злочину веде до повторного врахування одного і того ж критерію двічі, що є недопустимим.

Для визначення співвідношення ступеню вираженості ознак складу злочину і пом'якшуючих обставин звернемось до наступного прикладу.

Такі пом'якшуючі покарання обставини як, вчинення злочину внаслідок збігу тяжких особистих, сімейних чи інших обставин, під впливом погрози, примусу або через матеріальну, службову чи іншу залежність, з перевищенням меж крайньої необхідності, виконання спеціального завдання з попередження чи розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації, поєднане з вчиненням злочину у випадках, передбачених КК України, вчинення злочину під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного неправомірними або аморальними діями потерпілого, можна віднести до додаткових ознак складу злочину, а останню також до характеристики потерпілого та його відносин з винним. Вказане є обставинами, що визначають ступінь вираженості ознак складу злочину. Однак при його визначенні враховується тільки ступінь

вираженості відповідних обставин, а конкретні обставини беруться до уваги уже як такі, що пом'якшують покарання.

Із наведеного вбачається, що ступінь вираженості ознак складу злочину, незважаючи на широке коло обставин, що його визначають, самостійно поряд із пом'якшуючими обставинами впливає на індивідуальну суспільну небезпеку вчиненого злочину.

До прикладу, при визначенні ступеню вираженості ознак складу злочину враховується, що потерпілий пиячив, витрачав всю свою заробітну плату на алкогольні напої, жив на кошти винної особи, не допомагав винній особі у веденні спільного господарства. Вказане відбувалось на протязі певного періоду часу. Це визначає ступінь вираженості ознак складу злочину. Причиною злочину став лише один конкретний вчинок: витрата всієї заробітної плати на спиртні напої. Ось він і буде обставиною, що пом'якшує покарання. Тому що вся попередня поведінка потерпілого створює загальне уявлення про обставини конкретного злочину, а вчинок, який спровокував вчинення злочину, чітко характеризує обстановку вчинення злочину.

Таким чином, обставини, що пом'якшують покарання, та ступінь вираженості ознак складу злочину самостійні засади призначення покарання, які визначають ступінь тяжкості вчиненого злочину.

Висновки. Таким чином, слід розрізняти такі окремі категорії кримінального права як ступінь тяжкості злочину, який визначається на законодавчому рівні при конструюванні складів злочину, та ступінь тяжкості вчиненого злочину, що визначається видом і розміром призначеного покарання.

1. Пинаев А. А. Курс лекцій по общей части уголовного права. Книга вторая «О наказании»/ А. А. Пинаев. - Х.: Харьков Юридический, 2002. – 196 с.
2. Назначение наказания, его эффективность и освобождение от уголовной ответственности и наказания: [Учебное пособие]. – Иркутск: Иркутский государственный университет имени А. А. Жданова, 1978. – 90 с.
3. Благов Е. В. Применение уголовного права (теория и практика)/ Е. В. Благов. – СПб.: Изд-во Юридический центр „Пресс“, 2004. – 505 с.
4. Круликов Л. Л. Характер и степень общественной опасности преступления и обстоятельства дела, смягчающие и отягчающие ответственность как критерии назначения наказания (понятие, соотношение)/ Л. Л. Круликов // Пути повышения эффективности борьбы с преступностью: Межвуз. сб. / Алт. ун-т. – Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 1983. – С. 18-28.
5. Велиев С. А. Принципы назначения наказания/ С. А. Велиев. – СПб.: Изд-во Юридический центр „Пресс“, 2004. – 388 с.
6. Бажанов М. І. Кримінальне право. Загальна частина. / М. І. Бажанов, В. В. Стапис, В. Я. Тацій. – Київ - Харків: Юрінком Інтер – Право, 2001. – 416 с.

7. Кузнецова Н. Ф. Преступление и преступность/ Н. Ф. Кузнецова. – М.: Изд-во МГУ, 1969. – 232 с.
8. Великий сучасний словник української мови / [Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел.]. – Київ - Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2001. – 1440 с.
9. Про практику призначення судами кримінального покарання: постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2003 р. № 7 із змінами від 10 грудня 2004 р.// Збірник постанов Пленуму Верховного Суду України у кримінальних справах: Навчально-практичний посібник/ Укл. Б. О. Кириць. – Львів: Ліга-прес, 2008. – 408 с.
10. Сахарук Т. В. Загальні засади призначення покарання за кримінальним правом України та зарубіжних країн: порівняльний аналіз: Дис. ... кандидата юрид. наук: 12.00.08; - Харків, 2006. – 230 с.: Бібліогр.: с. 197-226.

Федорак Л.М.

ЗМІСТ СТУПЕНЮ ТЯЖКОСТІ ВЧИНЕНОГО ЗЛОЧИНУ

В даній статті висвітлено проблемні питання врахування ступеню тяжкості вчиненого злочину при призначенні покарання та визначення його змісту.

Ключові слова: ознаки злочину, суспільна небезпека, ступінь тяжкості

Федорак Л.Н.

СОДЕРЖАНИЕ СТУПЕНИ ТЯЖЕСТИ СОВЕРШЕННОГО ПРЕСТУПЛЕНИЯ

В данной статье раскрыты проблемные вопросы учета степени тяжести совершенного преступления при назначении наказания и определения его содержания

Ключевые вопросы: признаки преступления, общественная опасность, степень тяжести

Fedorak L.M.

THE MEANING OF THE MAGNITUDE OF THE COMMITTED CRIME

In the present article are given problem questions of taking into consideration the magnitude of the committed crime in the process of punishment assignment and identification of its contents.

Keywords: magnitude, crime, punishment.

Чекан Н.М.

ХАРАКТЕРИСТИКА ОБ’ЄКТИВНОЇ СТОРОНИ ЗЛОЧИНУ – ГРУБЕ ПОРУШЕННЯ ЗАКОНОДАВСТВА ПРО ПРАЦЮ (СТ.172 КК УКРАЇНИ).

УДК 343.41:349.2] (477)

Постановка проблеми. На теперішній час в Україні ситуація з дотримання трудових прав людини є досить складною. У більшості випадків це стосується приватного сектору економіки. Аналіз судової статистики в Україні підтверджує зростання частки категорії кримінальних справ у сфері порушення законодавства про працю. Серед них лівову частку займають кримінальні справи, порушені за ст.172 КК України. Але за-